

KÖNYVSZEMLE

Findlow, Bruce: *Finding the place* (A hely megtalálása). Lindsey Press. London, 1974. 79.

Válogatott unitárius prédikációk könyve. Szerzője, 1958 óta az edinburghi St. Mark egyházközség lelkésze, a háború utáni nemzedék képzett teológusa és írója. A munka 12 prédikációt tartalmaz: az ember, vallás, Isten, imádság, vallásos tapasztalat, Jézus, szabadság, jóság és szépség tárgyköréből. Ezek mind régi igazságok, de új formában és nyelven. A szerző jogosan nevezi Jeremiás 31,21-re való hivatkozással „útjelző” beszédeknek. Valóban mindegyik prédikáció a helyes emberi élet felé vezető utat mutatja, jelzi.

Findlow prédikációs könyve tulajdonképpen közérthető hittan, mely a ma emberének a ma nyelvén szól. *Miért vagyunk unitáriusok?* c. kötetzáró beszédében az unitárius hit- és életfelfogás tömör, világos és igazolt összefoglalását adja. Ennek a hitvallásnak sarkköve: Isten az élő és ható igazság, jóság és szépség; a lélek által benne élünk és vagyunk. A vallás alapja az értelem és a lelkiismeret; külső megnyilvánulási formája az egyház és az istentisztelet. A hit és cselekedet elválaszthatatlan egymástól. A közös hit, az ember és a világ szolgálata, teremti meg az unitárius hívek összetartó lelki közösségét.

A könyvet az angol unitárius egyház adta ki. A címlapot Dorothy Steedman tervezte a szerző közreműködésével.

Dankanits Ádám: *XVI. századi olvasmányok*. Kriterion. Bukarest, 1974. 118.

Hazai tudományos könyvkiadásunk eseményének számít Dankanits Ádámnak, a hazai művelődéstörténet ismert kutatójának kis méretű, de annál tartalmasabb kötete. A *XVI. századi olvasmányok* szerény címe alatt tömény és modern erdélyi művelődés- és egyháztörténelem rejlik. Dankanitsnak sikerült a kultúrtörténet legújabb módszereit — a matematikai mennyiségmutatókat is beleértve — felhasználva igen magas tudományos igényességgel vizsgálni az európai reneszánsz kultúra hazai recepcióját.

A jelenkori történetírás megkülönböztetett figyelmet tanúsít a középkor végi és újkor eleji művelődéstörténetnek, és különösképpen vonzódik a reneszánsz és a humanizmus problematikája iránt. Ennek az újkor eleji kultúrának a recepciók közegét, a XVI. századi Erdélyt is igen nagy mutációk jellemzik. Az önálló erdélyi fejedelemség kialakulása után helyi udvari kultúra születik, a laicizálódás felgyorsul, a középkori egyház szellemi uralmát a reformáció mozgalmi ássák alá, mindezzel szoros kapcsolatban pedig polgárjogot nyer az anyanyelvű kultúra. „A képhez hozzátartozik az is — írja Dankanits —, hogy a reformáció utolsó, legradikálisabb hajtása, az antitrinitarizmus a tizenhatodik század erdélyi kultúrhistoriáját úgyszólván európai érdekességűvé avatja, amennyiben a század utolsó évtizedeiben a nonkonformista eszmék egyik európai jelentőségű menedékévé válik a fejedelemség, s ezen belül elsősorban Kolozsvár.“

A bevezetés utáni első fejezet címe *Művelődési állapotok a tizenhatodik századi Erdélyben* (10—20. l.). Ebben a szerző feltárja a külföldi egyetemre járás hanyatlásának és a hazai kollégiumok alapításának ok-sági összefüggéseit. Az iskolatörténeti részben is sok az unitárius vonatkozás. Megtudjuk például, hogy a tordai iskolaépület az 1580-as években 12 helyiségből állott, s a kolozsvári unitárius kollégiumban négy professzor és négy kollaborátor oktatta a tanulókat. A kolozsvári scholát 1583-ban különben mintegy százharminc diák látogatta.

A második fejezet *Az olvasmányanyag mennyiségi elemzése*. Eddig a művelődéstörténeti jelenségeket főleg minőségi vonatkozásaikban örökítették meg. Dankanits szükségesnek tartja a művelődéstörténetben is a mennyiségi vetületek tisztázását: hány ónyomtatvány és a XVI. században megjelent európai könyv került Erdélybe, mennyi lehetett a hazai könyvkiadás összterméke. Igen érdekesek azok a táblázatok, melyek az olvasmánycsoportok arányait, a tematikai összetételt és a legolvasottabb szerzők jelenlétét érzékeltetik. Dankanits megállapítja, hogy Erdélyben a XVI. század második harmadában az olvasásban egy „robbanás“ következik be, mikor is Honterus és Coresi nyomdája mellett megkezdődését a Heltai-féle kolozsvári nyomda. A könyvkultúra diadalához hozzájárult többek között az egyházi értelmiség gyarapodása, az udvari kultúra szétsugárzó hatása, végül pedig a század végén az antitrinitárius száműzöttek hatása. Ami magát az olvasmányanyagot illeti, jellemző az iskolai tankönyvek s az általános reformációs-humanista szerzők nagy népszerűsége (Cicero, Erasmus, Melanchton).

A könyv legfontosabb és leghosszabb fejezete *Szerzők és művek az olvasmányanyagban*. A középkori és humanista művelődés ismeretének birtokában tárgyalja az erdélyi könyvtárakba és magángyűjteményekbe került könyveket. A középkori olvasmányok elemzését a reformáció olvasmányanyaga követi. Dankanits megállapítása szerint a reformáció irodalmának legérdekesebb része, az *antitrinitárius vonulat*, szegényesen jelentkezik az erdélyi olvasmányanyagban. Ennek oka az ellenreformáció kíméletlen fellépése s maga az a tény, hogy amíg a katolikus, lutheránus és kálvinista irodalmat úgyszólván öntötte az európai sajtó, az antitrinitárius eszmék jegyében mindössze néhány tucatnyi kötet jelenhetett meg Bázelen, a lengyelországi Rakowban, Gyulafehérvárott és Kolozsvárt.

Az antitrinitárius irodalmat csak Valentino Gentile, Grzegorz Pavel, Laelius Socinus, Giorgio Blandrata, Martinus Borrhaus és Michael Servet írásai képviselik. Ezért jogos a szerző megállapítása, mely szerint az antitrinitárius irodalom, amely a marxista olasz történész, D. Cantimori szavaival mintegy anticipálta a felvilágosodást, alig játszott szerepet az erdélyi unitarizmus előkészítésében, s a későbbiek során is csupán másodrendű szerepe volt a kéziratos irodalom és a szóbeli eszmetérjesztéshez képest.

Dankanits könyve alapján több kolozsvári unitárius világi és egyházi értelmiségi könyvtára rekonstruálható. A Rotterdami Erazmus könyveit is gyűjtő Wolphard Adorján kolozsvári plébános könyvgyűjtési szenvedélyét rokona, a kolozsvári Wolphard-Kakas ház ismert tulajdonosa, Wolphard István főbíró folytatta. Wolphard István csillagászati és földrajzi érdeklődését bizonyítja, hogy tékájában megvolt Ptolemaiosz Apianus és Pietro Catena műve is. Ugyancsak természettudományos érdeklődésre vall Hertel Jánosnak — Dávid Ferenc Páduában orvosi diplomát szerzett fiának (70. l.) — és Georg Deidrich szász unitárius lelkésznek egy-egy könyve. Szintén kolozsvári könyvtulajdonosok voltak Kakas András, München (Barát) Sebestyén és Nyíró Jakab.

A XVI. század végén Kolozsvárott nagy tekintélynek örvendett Jacobinus Bernát orvos, Jacobinus János kancellár és költő édesapja. A fiatalkorában unitárius lelkészként is működő Jacobinus Bernát tékájából származik — többek között — Sleidanus nagy műve V. Károly birodalmának történetéről, Melchior Kling házasságáról írt traktátusa, Euripidész tragédiája és „Defensio Francisci Davidis“ baseli (1584) kiadása. A jezsuita Giovanni Pietro Maffei: *Historium indicarum* egyik példánya a század utolsó felében kerül Jacobinus Bernáttól Enyedi György unitárius püspök tulajdonába. Enyedi a könyv 119. oldalán kiemeli az indiánok vallási türelmességét, hiszen az unitáriusok számára ebben az időben már létkérdés volt a tolerancia.

Christian Francken unitárius rektor és Göcs Pál könyvei mellett (az utóbbi birtokában volt Giovanni Magini földrajzi munkája, melynek hazai vonatkozású adatai Dávid Ferenc fiától, Hertel Jánostól származnak), Radecius Bálint unitárius püspök rekonstruálható tékája érdemel figyelmet. Dankanits szerint Radecius könyvtárának mintegy ötven kötete azonosítható, köztük a filippista Victorius Stigel, a platonizmust a kereszténységgel egyeztető Origenész, a török birodalomra vonatkozó történelmi munkák, Justius Lipsius és Galenus munkái. Egy 1557-ben kiadott bibliát 1602-ben vett meg „Radeczus“ az ugyancsak unitárius emigránsként Kolozsvárra került Evarardus Spangenberggtől.

A zárófejezetet — *Receptióvizsgálatról művelődéstörténeti átértékelésekig* — gazdag jegyzetanyag és könyvészeti összeállítás követi. Dankanits Ádám könyvét román és angol nyelvű összefoglalás zárja.

S. P.

SEMĂNĂTORUL CREȘTIN

Revista Bisericii Unitariene din R. S. România

Anul 80

1974

Nr. 2

CLUJ

CUPRINSUL

Biserica noastră participă la activitățile Frontului Unității Socialiste al României	79
--	----

STUDII

Dr. István Borbély Copilul și colaboratorul lui Dumnezeu	81
Dénes Rostás Baza religiei	90
Dr. Miklós Fazakas Drept și moral	92
Kenneth Twinn Aniversarea a 200 de ani a primei parohii unitariene engleze	96
Pál Sebesi Scrisoarea episcopului unitarian György Enyedi către Daniel Creker (Krecherus) notarul din Bistrița	100

LUCRĂRI OMILETICE

Dr. John Kielty Ura distruge, dragostea construște	105
Dr. Heinz Schlötermann Fiul risipitor	108
László Lőrinczi Floare de Rusalii pe ruinele Vinerii Mari	111
VIATA BISERICESCA	116
ȘTIRI BISERICESTI	123
RECENZII	125

Colectivul de redacție — Editors

Președintele și redactor responsabil: P. S. S. dr. Lajos Kovács,
membrii: dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), dr. Árpád Szabó,
Dezső Szabó (redactori) și Ferenc Sebe

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church in R. S. România

Volume 80

1974

Number 2

CLUJ

CONTENTS

Our Church takes part in the activities of the Romanian Socialist Unity Front	79
--	----

STUDIES

The Man, God's son and his co-worker, I. Borbély	81
The foundation of religion, D. Rostás	90
Law and moral, M. Fazakas	92
Bicentenary of Essex Street Chapel, London, K. Twinn	96
Gy. Enyedi, Unitarian bishop's letter to Daniel Creker (Krecherus), town clerk of Bistrița, P. Sebesi	100

SERMONS

The hatred destroys, the love builds, J. Kielty	105
The prodigal son, H. Schlötermann	108
Pentecost flower on Good Friday's ruins, L. Lórinzi	111
CHURCH LIFE	116
NEWS	123
REVIEW	125

Redacție — Editorial Office

Cluj, Bdul Lenin nr. 9. R. S. România. Telefon 146—09

